

DAVID A. PALMER – GLENN SHIVE – PHILIP L. WICKERI (SZERK.):

VALLÁSI ÉLET KÍNÁBAN

FORD. SÓLYOM LÁSZLÓ. GONDOLAT, BUDAPEST, 2023

Salát Gergely

CHAN KIM-KWONG:

A KERESZTÉNY VALLÁS KÍNÁBAN

FORD. SÓLYOM LÁSZLÓ. GONDOLAT, BUDAPEST, 2023

A régi Kína vallási életéről magyarul is jelentek meg könyvek és tanulmányok, ám arról, hogy a mai Kínában miként élnek a vallások, mi jellemzi a mai kínai vallásosságot, alig juthatunk hozzá megbízható információkhoz. A médiában ellentmondásos hírek jelennek meg. A nyugati sajtó időről időre arról számol be, hogy a kommunista Kínában a hívő emberek állandó üldözésnek vannak kitéve, a templomokat, mecseteket lerombolják, a papokat börtönbe, munkatáborba küldik, és a vallásgyakorlás a föld alá szorul. Ezzel szemben az útifilmekben, turisztikai promóciós anyagokban hívőkkel teli kolostorokat, újjáépített templomokat, zarándokok tömegei által látogatott gigantikus Buddha-szobrokat láthatunk. Ha személyesen járunk Kínában, akkor sem találkozunk a vallás-üldözés egyértelmű jeleivel, bármikor betérhetünk egy templomba vagy kolostorba imádkozni vagy csak kíváncsiskodni. De Kínáig se kell elmennünk: Budapesten is nyíltan működnek kínai vallási közösségek – buddhisták és protestánsok –, pedig az itteni kínai kolónia igyekszik jóban lenni az otthoni hatóságokkal, és ha a vallásgyakorlás otthon illegális lenne, itt se díszítené hatalmas kereszt a Mázsza utca egyik raktárépületét. Nehéz tehát tisztán látni, ráadásul az egész kérdéskör politikailag igencsak terhelt.

Az információhiányt jelentősen enyhíti, hogy tavaly a Gondolat Kiadó két könyvet is megjelentetett a mai kínai vallásokról, az egyik a *Vallási élet Kínában*, a másik pedig *A keresztény vallás Kínában* címet viseli. Mindez a kiadó mellett elsősorban Sólyom László egykori köztársasági elnöknek, a kötetek fordítójának köszönhető, aki élete utolsó éveiben olyan könyvekből állított össze sorozatot, amelyek a kereszténységnek a modern világban elfoglalt helyzetét mutatják be a magyar olvasóknak. E sorozat a két Kína-kötettel zárul.

A kínai vallások nyugati kutatása a leggyakrabban szövegekből indul ki: a tudósok azonosítanak egy iskolát – vagy annak valamely ágát, képviselőjét –, veszik annak egy vagy több szövegét, és a textus alapján elemzik, hogy mit állít az adott iskola

vagy mester bizonyos kérdésekről. Ezzel a megközelítéssel több probléma is van. Egyrészt a nyugati értelmezés, amely a magukat az igazság kizárólagos hordozóinak tekintő tételes vallások elkülönüléséből indul ki, Kínára nem alkalmazható. Ott az ilyen jellegű hozzáállás a valláshoz létezik ugyan, de csak egyike a számtalan eltérő megközelítésmódnak. Egy buddhista iskola tudós pátriárkája minden bizonnyal azt gondolja, hogy sikerült az igazságot másoknál jobban megközelítenie, így a többi vallást és iskolát elveti, de az egyszerű hívek nem így gondolkodnak, az ő fejükben a különféle hitek és kultuszok békésen megférnek egymás mellett. Másrészt a kínai vallásgyakorlat legnagyobb része nem szövegalapú, a szent könyvek tartalmával csak egy-egy iskola elit képviselői foglalkoznak, miközben százmilliók gyakorolnak különféle kultuszokat úgy, hogy azokban a szövegeknek legfeljebb marginális szerepük van. Harmadrészt, mivel a szent könyvek jórészt a múltban keletkeztek, a szövegalapú elemzés elsősorban vallástörténeti jellegű adatokkal szolgál, miközben a kínai kultuszok ma is élnek és virágoznak, sőt, sok tekintetben elevenebbek, mint valaha – a szövegeknek keresztül azonban jobbára megközelíthetetlenek.

A neves Kína-kutatókból álló szerzőgárda által írt *Vallási élet Kínában* azért is különösen értékes, mert szakít a szövegközpontú értelmezéssel, és azt próbálja meg körüljárni, hogy a gyakorlatban miként is élnek a vallások a mai Kínában, hogyan gyakorolják a kínaiak a vallásukat, milyen ma Kínában egy kultusz követőjének lenni. Ha valaki arra kíváncsi, hogy mit állít a buddhizmus, a taoizmus vagy bármely másik Kínában jelen lévő vallás az élet értelméről, a túlvilágról, az istenség(ek) természetéről, a követendő viselkedési szabályokról, az ne ezt a könyvet vegye a kezébe, mert ez nem a tanítások tartalmával foglalkozik, hanem a konkrét vallásgyakorlat jellemzőivel. Ez utóbbiakról viszont rengeteg mindent elárul.

A kínai vallási élet rendkívül változatos, sokszínű és ellentmondásos. Éppen ezért David A. Palmer és társainak könyve nem vállalkozik arra, hogy valamiféle általános definíciót vagy „nagyképet” adjon: ehelyett inkább mozaikszerűen mutatja, hogy milyen jelenségek tapasztalhatók Kínában, amiket mi, nyugatiak „vallásosnak” ne-

vezünk. Már maga a „vallás” kifejezés – ami a kínai nyelvben eredetileg nem is létezett – komoly problémákat vet fel: mivel ez elsősorban valamilyen kanonikus szövegen alapuló, kiépített intézményrendszerben működő, professzionális személyzet által közvetített, magát kizárólagos érvényűnek tartó hitrendszer és annak követését jelenti, miközben Kínában egyik sem előfeltétele annak, hogy valamit a valláshoz soroljunk. Maga a kínai állam sem tud mit kezdeni a jelenség számtalan megjelenési formájával, ezért a lehető legegyszerűbb megoldást választva kiválasztott öt tételes vallást – buddhizmus, taoizmus, katolicizmus, protestantizmus, iszlám –, ezeknek kiépítette az államilag elismert intézményrendszerét, és azt tartja vallásnak, ami ezeknek a keretein belül zajlik. Minden más „feudális babona”, esetleg „gonosz kultusz”, jó esetben ártalmatlan „népi hagyomány”, amit érdemes békén hagyni, vagy akár támogatni, hiszen egy ismertebb kegyhely vagy helyi kultusz a turizmuson keresztül GDP-t termel. Az elvileg alkotmányosan garantált vallásszabadság hivatalosan csak az öt elismert tételes vallásra, illetve az ezekhez tartozó gyakorlatokra vonatkozik, persze ezekre sem teljesen. A probléma az, hogy kínaiak százmillióinak a spirituális vagy a valamilyen módon a természetfelettihez, szakrálishoz fűződő tevékenysége kívül esik ezen a körön, de mégis létezik. A kínaiak többsége, ha megkérdezzük, vallásos-e, nemmel fog válaszolni. Ha azonban megfigyeljük, hogy milyen szokásokat követ, könnyen felfedezhetünk olyan elemeket, amelyeket nyugodtan nevezhetünk vallásosnak. A könyvben számtalan ilyen jelenség szerepel. A dél-kínai metropolisz vegetáriánus éttermében buddhizmus iránt érdeklődő laikusok gyűlnek össze, hogy az őket érdeklő kérdésekről beszélgessenek vagy a hátsó szobában szertartást végző szerzetesekhez csatlakozzanak. A McDonald’s-ban protestáns közösségek találkoznak. A faluközösség szertartásmestereket fogad, hogy a megfélelő alkalmakkor elvégezzék a szükséges rítusokat. Hétköznapi emberek gyűlnek össze valamilyen közösségi térben, hogy szellem szállja meg őket – ez lehet Kuan-jin bódhiszattva, Szűz Mária vagy akár Mao Ce-tung is. A házak helyének kijelöléséhez földjóst hívnak, aki bonyolult szertartások és kalkulációk során határozza meg a tájolást és elrendezést. Egy átlagembert egyáltalán nem zavar, hogy bizonyos élethelyzetekben buddhista templomba megy füstölőt égetni, más esetekben taoista papot hív, de időnként akár Jézust hívja segítségül. A könyvben említett példákat hosszan lehetne sorolni – mindegyik valamiféle vallási jelenségnek mondható, de egyik se felel meg bevett fogalmainknak.

A mozaikdarabokat a könyv egy-egy fejezete alkotja, amelyeket más-más szerző írt, a kínai

vallásosság egy-egy aspektusát bemutatva. Külön fejezet foglalkozik a nagyvárosi, illetve a vidéki vallásossággal; betekintést nyerhetünk a nemzeti kisebbségek vallási életébe, az állam és a vallások kapcsolatába, az olyan jelenségek vallási elemeibe, mint a testhez, a szexualitáshoz, a természeti környezethez vagy a jótékonykodáshoz való hozzáállás. A kötet nemcsak pillanatfelvételt ad, hanem néhány fejezet a történeti kontextust is felvázolja. Mindezek persze önmagukban is hatalmas témák, így a szerzők ezeknek is csak egy-két sajátosságát villantják fel. A fejezetek nem állnak össze valamiféle monográfiává, amely kimerítően tárgyalná a mai kínai vallásosság kérdéskörét, inkább csak ráérezhetünk a téma elképesztő összetettségére. Ennél többet nem is várhatunk egyetlen könyvtől.

Az angol eredeti 2011-ben jelent meg, ekkor már harminc éve tartott Kínában a vallások reneszánsza, amelynek során nemcsak a régi kultuszok születtek újjá ilyen vagy olyan formában, de új hitek és gyakorlatok is elterjedtek. Ez a három évtized volt többek között a kínai protestantizmus aranykora, a hívek száma néhány százezerről több tízmillióra nőtt. Amiről a könyv már nem írhat, az a 2012-ben hatalomra került Hszi Csin-ping pártfőtitkár alatti bekeményítés: az utóbbi évtizedben a pártállam elkezdte vagy visszaszorítani, vagy mind jobban ellenőrzés alá vonni azt a rendkívül színes világot, amelyről a könyv szól. Ez persze csak részben sikerülhetett, a kínaiak ma is igen eleven vallási életet élnek, de a hitüket nyíltan gyakorlóknak egyértelműen nehezebb a dolguk, mint akár csak másfél évtizede. Persze Kínára mindig is jellemző volt ez a húzd meg-ereszd meg ciklikusság, s most egy kontrolláltabb korszakot élünk, de minden bizonnyal ez sem tart örökké, és ami most a föld alá szorult, az előbb-utóbb a felszínre fog törni.

A másik könyv szerzője, a hongkongi Chan Kim-Kwong 1979, a kínai kereszténység felvirágzását hozó „reform és nyitás” politika meghirdetése óta rengeteg időt töltött Kínában, egyrészt egyházi személyiségként, másrészt táplálkozástudományi szakértőként, sorra látogatta a különféle kínai keresztény közösségeket, és 11 könyvet írt róluk.

Chan szisztematikusan végigveszi a kínai kereszténységgel kapcsolatban felmerülő fő témákat. Az első fejezetben vázolja a kínai kereszténység történetét, majd rátér a Kínai Népköztársaságban követett valláspolitikai egyes korszakainak sajátosságaira, illetve az ezekre adott keresztény válaszokra. Ezután az egyes fontosabb felekezeteket mutatja be, a negyedik fejezetben pedig a kínai

kereszténység földrajzával foglalkozik, felhívva a figyelmet az egyes helyek közötti óriási különbségekre. A kötet végén szereplő összefoglalás előtt négy nagyon különböző keresztény kínai személyiség sorsán keresztül mutatja be, hogy milyen eltérő életutakat járhatnak be a kínai hívők. A könyv fő tanulsága, hogy miközben az állam a „hazafias” keresztény szervezeteken keresztül igyekszik befolyása alá vonni a közösségeket, azok egy része próbál kibújni a pártállam fojtogató öleléséből, és afféle házi gyülekezeteket működtet, amelyek igyekeznek a radar alatt maradni, s nem vetik alá magukat a vallásügyi hatóságok ellenőrzésének. Bár a könyv főleg a protestánsokról szól, a megosztott kínai katolikus egyházzal is sokat megtudhatunk belőle. A kötet erénye, hogy a szerző nem ítélezik: ugyanolyan tárgyilagosan mutatja be a rendszerrel együttműködő és az azt megtagadó közösségeket, nem akar igazságot tenni a különféle felekezetek között, megértéssel fordul azok felé is, akiket sokan kollaboránsnak tartanak.

Kínában a kereszténység különösen nehéz helyzetben van, mert a kínai nacionalista elit – már a kommunista hatalomátvétel előtt is – a keresztényeket a nyugati imperializmus eszközeként tartotta, s mély gyanakvással és ellenérzésekkel fordult a vallás felé. A nyugati eredet az 1980-as évektől viszont annyiban előnyt jelentett, hogy minden, ami nyugati – pontosabban amerikai – volt, divatba jött, így a protestantizmus is, elsősorban annak evangelikál változata. Ez, illetve az a hatalmas ideológiai vákuum, amit a maoizmus maga után hagyott, valamint az angolszász és koreai hittérítők buzgótsága a kereszténység példátlanul gyors terjedéséhez vezetett. Itt érdemes megjegyezni,

hogy – a kelet-közép-európai tradíciókkal szemben – Kínában a kereszténység nem jelent *ab ovo* kommunistaelenességet, a többség egyfajta nemzeti kereszténységet követ, amely jól megfér az erőteljesen nacionalista politikai rendszerrel. Persze az utóbbi években a Hszi Csin-ping-féle keményebb politika a keresztényeket is elérte, így az ő sorsuk is nehezebb lett. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy azokra a közösségekre, amelyek nem regisztráltatják magukat, a hatóságok eddig is bármikor lecsaphattak, így a kínai hívők jelentős része mindig is teljesen ki volt szolgáltatva a helyi hivatalnokok kénye-kedvének és a Kínán időről időre végigsöprő ilyen-olyan kampányoknak. A bevezetőben említett, hívőkkel teli, szabadon látogatható templomok a regisztrált közösségekhez tartoznak – ezeknek viszont sokszor nagyon nehéz kompromisszumokat kell meghozniuk.

Az itt tárgyalt két könyvből nagyon sok mindent megtudhatunk a mai Kína vallási életéről, de leginkább az válik világossá, hogy mennyi minden van, amit nem tudunk, s talán nem is tudhatunk. A helyzet folyamatosan változik, az egyik oldalon mozgalmak, divathullámok, kultuszok, karizmatikus vezetők jönnek-mennek, a másik oldalon pedig az állam hozzáállása is állandóan módosul, így alig találunk fix pontot. Ami biztos: Kína nem valamiféle statikus ateista monolit, ahol a vallási intézményeket leginkább a turisták és a velük járó bevétel kedvéért tartják fenn, hanem egy vallásilag nagyon is színes, érdekes, változatos és változékony világ, amelyben – ahogy más területeken is – a vallásokban szinte mindennel és mindennek az ellenkezőjével találkozhatunk. A két könyv segít ezt az eleven világot megismerni.